

Konferenciák 2018 őszén a Magyar László-bicentenárium jegyében

Jelen beszámoló szerzője már 2017-ben dörömbölni kezdett az érdekelt magyar kollégák, tudományos és kulturális szervezetek kapuján a sorra kerülő jeles esemény, Magyar László születése 200. évfordulója okán. Az elkésett megmozdulás miatt hangot is adott dohogásának a *Néprajzi Hírek* oldalain (bár a szombathelyi konferenciára elkészített tanulmány előzetesen összeállított, rövid változata előtt közreadott információk az adott lapszám késői megjelenése okán utóbb szerencsére okafogyottá váltak).

2018 őszén, többek között az angolai követség sürgölődése következtében, végül öt jeles eseményre, konferenciára, megemlékezésre került sor, amelyeknek a tudományos hozadéka új fénybe helyezi Magyar László számunkra kiemelkedően fontos tudományos és szellemi hagyatékát.

(1) Elsőként október 16-án az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban került sor tudós-találkozóra. T. Mészáros András, a város polgármestere, Kubassek János, a Múzeum igazgatója, Gulyás András volt angolai nagykövet, valamint Lizeth Nwanga Satumbo Pena angolai nagykövet asszony bevezető méltató szavai után elsőként Monsignore Germano Penemote vatikáni diplomata, a magyarországi Apostoli Nunciatura első tanácsosa tartott előadást. Mint a dél-angolai ovambo (ma használatos nevén: ovakwambo-ovakanyama) nép fia Magyarának az ő körükben megvalósult 1852-es látogatását és beszámolóját (ún. naplókivonatát) felidézve adott értékes tájékoztatást eme etnikai csoport tegnapi és mai életéről. Kubassek János, a Múzeum igazgatója a földrajztudomány szempontjából vette számba a Magyar Lászlóval kapcsolatos legfontosabb hazai kutatási eredményeket. Sebestyén Éva Magyar László 1857-ben haza került könyve sajátos sorsáról adott számos új filológiai adattal teljes beszámolót. Tilcsik László könyvtáros Magyar László szombathelyi szülőháza valós helyét jelölte ki a számunkra. Míg Vig Károly, a szombathelyi Savária Múzeum tudományos igazgatóhelyettese a szombathelyi Magyar László-emlékmű keletkezéséről adott áttekintést új információk kíséretében.

Fluck Dénes leszármazott a Magyar-család birtokában lévő dokumentumokról adott tájékoztatást. Nemerkenyi Zsombor térképész Magyar László két létező térképének történetével, felfedezésükkel, majd a kartográfia modern eszközeit igénybe vevő elemzésükkel gazdagította a programot. Vajkai Zsófia igen lényeges kérdéskört járt körbe: számba vette azokat a könyveket, regényes életrajzokat, ifjúsági könyveket, amelyek Magyar László alakja köré épülve népszerűsítő és egyben pedagógiai szerepet játszottak a magyar művelődéstörténet és etnológiai kutatás eme jeles alakjának életútja és tevékenysége kapcsán. Fehérné Keserű Katalin, a dunaföldvári Magyar László Gimnázium igazgatónője azt tárta a hallgatóság elé, miként őrzik és ápolják intézményük címadójának hagyományait egy középiskola keretei között, illetve abban a városban, ahol egy ideig maga Magyar László is élt és tanult. Dobó István, Öttömös polgármestere a Magyar László életével kapcsolatban álló dél-magyarországi kis település hagyományápolási törekvéseit mutatta be. Lendvai Tímár Edit muzeológus azt ismertette, az érdi múzeum miképpen építi be iskolapedagógiai módszerekkel Magyar emlékét mindennapi tevékenységébe. Szónoky Miklós ny. szegedi geológia-professzor, ugyancsak leszármazott nagy figyelmet keltő előadásában Magyar fennmaradt írásaiból annak különös fontosságú geológiai megjegyzéseit, adatrögzítéseit,

leírásait, akár a modern bányászat szempontjából is fontos megállapításait tárta fel. Jelen szerző viszont arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy az angol kutatástörténet szentje, a Nyugat-Afrikába elsőként behatóan skót sebészorvos és hajóhadnagy, Mungo Park és Magyar László sorsa, tevékenysége és könyveiknek tartalma között milyen nagymértékű párhuzamosságok mutathatók ki.

Rákóczi István professzor, mivel éppen Angolába utazott, hogy egy ottani rendezvényen felidézze Magyar László emlékét, írásban küldte el előadása szövegét, amelyet utólag számomra is megküldött. Ebben bemutatja Ana Paula Tavares angolai költő nő pályafutását, majd annak elemzi gyönyörűsége poémáját, amelyben számos folklorisztikus elemmel gazdagítva Ozoro hercegnő és Magyar László szerelmét hívja életre a költészet nyelvén.

A konferencianapot Kubassek János igazgató beszámolója zárta, amelynek során az erdi intézmény rendkívül széleskörű tevékenysége tárult a résztvevők szeme elé.

(2) Jelen beszámoló írója sajnos az öttömösi megemlékezésen (november 9.) nem tudott részt venni. Így a polgármesteri hivatal által elküldött dokumentumok alapján igyekszik az eseményről képet festeni. Dobó István polgármester köszöntője, az öttömösi óvodások és iskolások kedves műsora után előbb Fluck Dénes tartott előadást „A vad kiáltása” címmel, majd Sebestyén Éva a Magyar László-írásokban a gyógynövényekkel kapcsolatban fellelhető adatokat előbányászva adott e témáról összefoglalót. Szónoky Miklós geológiai előadását ismételte meg. Délben viszont koszorúzásra került sor a Magyar László Emlékparkban. Majd két kiállítás is nyílt: az *Afrika gyermekszemmel* az öttömösi óvodások és iskolások műveiből kerekedett ki, a másik Dunaföldvárról érkezett *Magyar László Afrikában* címmel, mint vendégkiállítás.

(3) Második alkalommal az MTA Könyvtárában gyűltek össze a Magyar László iránt érdeklődők, mégpedig születése napján, november 13-án. A konferencia délután a könyvtár képviselője és az angolai nagykövet asszony nyitotta meg. Sebestyén Éva a programban megadott címtől eltérően Magyar Lászlónak az afrikai rabszolga-kereskedelemmel és rabszolgatartással kapcsolatos adatait igyekezett reflektorfénybe állítani. Kubassek János lényegében korábbi előadását ismételte meg. Mázi Béla könyvtáros az Akadémiának a Magyar László életidejében zajló eseményeiből adott áttekintést. Maciel Santos történész (Porto Egyetem) a Magyar korabeli közép-afrikai kereskedelem működését igyekezett feltárni. Egy magyar és egy portugál filatelista Magyar egyik fennmaradt levélborítékja kapcsán az első kibocsátású *portugál* bélyeg sorsát járták körbe. Különleges fontossággal bírt Horváth József hajóskapitány előadása. Ugyanis megtalálta a hosszú ideje keresett adatokat Magyar Lászlónak a fiumei tengerészeti akadémián eltöltött éveiről. A beszámoló a feltárt dokumentumokat ismertette (azóta megjelent az *Élet és Tudomány* tudomány népszerűsítő hetilap hasábjain). Fluck Dénes ezúttal Magyar Lászlónak a családban élő emlékeről beszélt. Nagy jelentőséggel bírt Sárkány Mihály záró előadása, összefoglalója, amelyben az elhangzottakat kommentálta, nem rejtve véka alá kritikai megjegyzéseit és kiemelve a Magyar László-kutatás hiányosságait. (A konferenciadélután követően a budapesti angolai nagykövetség az afrikai ország nemzeti ünnepe alkalmából rendezett fogadását a Magyar László bicentenárium jegyében tartotta meg.)

(4) A dunaföldvári Magyar László Gimnáziumban november 16-án került sor hagyományápoló rendezvényre. A meghívott előadók egymással párhuzamosan egy-egy osztályban tartottak beszámolókat, áttekintéseket az éppen érdeklődő diákok számá-

ra. Abdoul Camara Magyarországon élő szenegáli professzionista táncos és zenész *djembe* dob oktatást tartott. Eltekintve most a nem Magyar Lászlóval foglalkozó bemutatóktól említjük, hogy Kiss Árpád gyógyszerész és műfordító „Shakespeare a malária” címmel tartott előadást a régi korok eme nagy veszedelméről. Persze Magyar Lászlót is érintve, hiszen nagy afrikai utazónk is minden valószínűséggel ebben a szúnyogok által terjesztett járványos betegségben pusztult el 1864-ben. Szilasi Ildikó Hermina viszont sokéves afrikai útjai nyomán ezúttal a Magyar László nyomdokain bejárt területek és népek életéből adott ízelítőt a nagy számban érdeklődő diákok számára. Jelen beszámoló szerzője pedig a Szombathelyre elkészülőben lévő dolgozata néhány érdekesebb részletét tárta az ugyancsak szép számban az osztályterembe becsúfolódott gimnazisták számára.

(5) December 14–15-én Szombathelyen, Magyar László szülővárosában került sor utoljára konferenciára, az ELTE Savaria Központ szervezésében. A nemzetközi tudostalálkozóhoz ugyan nélkülöznie kellett az angolai történelem és művelődéstörténet (és így természetesen a Magyar László kérdéskomplexumban járatos) legjelesebb nemzetközi szereplőit, pl. a brit David Birmingham, a német Beatrix Heintze vagy akár az USA-ba került portugál Mariana P. Candido részvételét, úgy tűnik, ezúttal is érdemleges tudományos eredményeket hozott az évforduló támasztotta kutatási készítés. A találkozót Németh István rektorhelyettes, a Központ vezetője, majd pedig az angolai nagykövet asszony nyitotta meg.

A konferencia két *key note speaker*-e: jelen beszámoló szerzője, valamint Sárkány Mihály professzor a Magyar-kutatások sűrűjébe vágott. Jómagam egy későbbi önálló monográfia témájául szolgáló témakört, Magyar László magyarországi és külföldi recepcióját igyekeztem körbejárni a máris rendelkezésre álló és eddig összegyűjtött, majd 70 oldalnyi bibliográfiai adat alapján. Az előadás kimutatta (lásd a jelen konferenciászöveget), hogy minden ellenkező feltételezés ellenére a Magyarat körülvevő korai kritikai irodalom inkább csak kivonatos szakfordításokból és ismertető (nem pedig értelmező vagy kritikai) jellegű írásokból tevődik össze. És Thirring Gusztáv nagyfontosságú könyve (1937) megjelenését követően Afrika-utazónk és felfedezőnk igazi reneszánsza csak a második világháború után kezdődött el. Nem a brit tudománytörténet szentjeinek, Mungo Parknak vagy David Livingstone-nak a méreteiben, de sokkal szélesebb körben, mint ahogyan az a magyar kutatók lamentáló (Thirring Gusztáv nyomán: Vajda László, Ecsedy Csaba, Krizsán László és mások) írásaiból kiderül.

Sárkány Mihály előadása két területen igyekezett fényre hozni fontos összefüggéseket, árnyékban maradt tényeket. Egyrészt a nyelvtudomány területén. Kiemelte Fodor István nagyjelentőségű könyvét, amelyben Hunfalvy János egykori, éltélően kritikai hozzáállásával szemben rekonstruálja Magyar adatait, mi több, abból nemcsak lexikai, hanem még nyelvtani (szintaktikai) tanulságok is összeállíthatók voltak a számára. Más kérdés, hogy Fodor konzultálva Livelá páterrel, az ovimbundu nyelv egyik nagy tekintélyével, kiderült, hogy Magyar véltetően nem az ovimbundu, hanem e népek egy déli-délkeleti csoportja, a ganggalák dialektusában adta közre nyelvi gyűjtését.

Sárkány, miközben rámutat arra, hogy ugyan Fodor elkészett elemzése nem segít azon, hogy az időközben felgyűlt hatalmas nyelvi gyűjtések mára időszerütlenné tették Magyar e téren végzett munkálkodását, hangsúlyozza, hogy szerencsére néprajzi területen más a helyzet. A második világháború után a kutatók felfedezik Magyar néprajzi adatainak kiemelkedő értékeit, a rabszolga-kereskedelemre vonatkozó fontos adalékait, az ovimbundu etnikai csoportok leírásában rejülő egyedülálló és máig páratlan eredményeket. Kiemeli

Vajkai Zsófia kísérletét, amely Magyar Lászlónak a hagyományos mezőgazdaságra vonatkozó adatait összegezi. Másrészt foglalkozik a Magyar írásaiban szereplő demográfiai adatok hitelességének kérdésével is a nemzetközi elemzések tükrében.

A további előadások sorában Búr Gábor (ELTE Történeti Intézet, tanszékv. egy. docens) a Livingstone és Magyar László felfedező útjaiban rejlő rokonságokat és különbségeket igyekezett fellelni. Manuel Lobato, a lisszaboni egyetem kutatóprofesszora video-előadásában 16–19. századi dimenzióban az egykori portugál birodalom határait és afrikai ismereteit próbálta meg körülhatárolni. Alexandra Aparício, a luandai nemzeti levéltár igazgatója (egykori magyarországi egyetemi hallgató) Magyar László jelentőségének általános vonásait jellemezte a művekre támaszkodva. T. Horváth Attila afrikanista kutató mintegy tükröt tartott Magyar Lászlónak a rabszolga-kereskedelemre vonatkozó adataihoz, amikor ennek az éppen felszámolás fázisába jutó szegényletes tevékenységnek a 19. század második felében, a szuahéli expanzióknak a jegyében, a Kongó medencében zajló eseményeit tárta a szemünk elé. Sebestyén Éva Magyar László kutató a Magyar-monográfia sorsáról, hazakerülésének sajátos körülményeiről és kiadásáról adott áttekintést ez alkalommal is. Vajkai Zsófia is megismételte érdi előadását (Magyar László a népszerűsítő és ifjúsági irodalomban), azonban értesülésem szerint a konferencia-kötetbe más írást nyújtott be. Ennek azonban sem témáját, sem szövegét eddig még nem állt módomban megismerni.

A konferencia második szakaszában Sárkány Mihály már ismertetett előadását követően João Carlos Garcia (professzor, FLUP) Magyar László térképészeti munkásságának portugál összefüggéseit tárgyalta. Míg Nemerkenyi Zsombor térképész „Magyar László térképészeti tevékenysége Angolában” címmel adott újabb összefoglalót arról a témaköréről, amely immár több mint egy évtizede foglalkoztatja. Szónoky Miklós, a szegedi egyetem ny. geológia professzora ezúttal is Magyar László Dél-nyugat Angolában tett geológiai és ásványtani megfigyeléseivel foglalkozott. Puskás János, a Savaria Központ tanára „Időjárás és éghajlat Magyar László szerint” címmel tartott figyelmet érdemlő előadást.

Külön meg kell említenünk Rákóczi István professzor figyelmet érdemlő munkáját, amely ugyan a konferencián nem hangzott el, de a konferencia aktáiban majd megjelenik, és amelynek kéziratát a szerző elküldte számomra. A dolgozat Magyar László már Ecsedy Csaba által felvetett szellemi fejlődése kérdését elemzi érdemleges filológiai fejtegetésekre alapozva.

A záró vacsora keretében Gulyás András ny. nagykövet elnökletével került bemutatásra Ana Paula Tavares poémájának (Ozoro hercegkisasszony és Magyar László szerelme) bemutatása, amelyet Rákóczi István professzor a jeles évforduló alkalmából fordított magyarra, és jelentetett meg kétnyelvű kiadásban.

Szeretnénk befejezésül megemlíteni, hogy a Mundus Novus Könyvek afrikai sorozatában (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – AHU MATT Könyvek) tervezzük a teljes magyar szakirodalmat Hunfalvy Jánostól és Toldy Ferencőtől máig egy vagy (tekintettel a nagy terjedelemre) inkább két kötetbe gyűjtve, egyelőre elektronikus formában, közzétenni. A kötetek várhatóan az érdi múzeum (az 2014-es Magyar-konferencia anyagát tartalmazó) 20. füzetének és a szombathelyi konferencia-aktáknak a megjelenését követően látnak majd napvilágot.

* * *

(*Életrajzi vázlat*) Magyar László, amint Krizsán László írja, 1818. november 13-án házasságon kívül született Horváth Anna szombathelyi szolgálóleány és Magyar Imre csáktornyai uradalmi tisztartó kapcsolatából, a nyugat-magyarországi Szombathely városában.

Kisgyermekkorában, mivel anyja a szülés után röviddel elhunyt, anyai nagyanyja nevelte igen szűkös körülmények között. Utóbb apja, aki végül a nevére vette, Dunaföldváron élő szüleinél helyezte el a fiát. Itt kezdte el az elemi iskolát, majd a piarista gimnáziumba került, de a középiskolát Szabadkán fejezte be, ahol apjának birtokai voltak.

Apja gazdatisztnek szánta, egy ideig gyakornokként dolgozott mellette. De vélhetően gyermekkori olvasmányai hatására és egy korabeli felhívás nyomán, 1841-ben a fiumei tengerészeti akadémia növendéke lett. Az akadémiát elvégezve néhány éven át különféle beosztásban számos hajón (egy alkalommal még egy rabszolgaszállító vitorlásán is) szolgált, és megfordult Dél-Amerikától Kelet-Ázsiáig számos akkori tengeri kikötőben. 1845-ben az Argentin Hadiflottánál vállalt katonai szolgálata azonban súlyos veszedelmet eredményezett a számára: a vesztes hadiflotta tagjaként kis híján halálra ítélték. Ekkor alakult ki azonban hajlandósága az akkor még felfedezetlen régi kultúrák feltárására. Az ősi inka romvárosok és az Andok népeinek tanulmányozására benyújtott támogatáskérését azonban a Magyar Tudományos Akadémia, ha értékelték is törekvéseit, elutasította.

Saját életvallomása szerint ezután átkerülve Afrikába Trudodati Dalaber Almanor kalabári uralkodó flottilájának egyik szkunerén lett parancsnok. Mára világossá vált, hogy e fiktív történet mögött, amelynek valóságát teljes egészében megkérdőjelezi az, hogy ilyen uralkodó nemcsak hogy a kalabári királyságban, de az egész délnyugat-afrikai partokon nem létezett, olyan titkok rejlenek, amelyek vélhetően örökre megfejthetetlenek maradnak.

Magyar mindemellett e szolgálat (?) nyomán annyi tőkére tett szert, hogy abból megvalósíthatta (cseretárgyakat vásárolva) első útját a Kongón fölfelé, feltárva a folyóparti királyságok számos mozzanatát, és megírva tapasztalatai alapján első napló-kivonatát, amelyet haza küldve elsőként jelent meg az 1850-es évtized elején.

Magyar ekkor különféle információkat, tanácsokat meghallgatva egy karavánnal a tengerparttól néhány száz kilométerre elhelyezkedő Bihébe igyekezett, ahol megtelepedett, és elnyerve a helyi törzsi uralkodó, mai korszerű szakmai megjelöléssel *ovimbundu* (Magyarnál *kimbunda*) király, Kaja-Kajangula szimpátiáját, aki hozzáadta egyik lányát, Ina-Kullo-Ozorot hercegisasszonyt. Ez az ifjú hölgy, aki származása folytán bizonyos európaias műveltséggel is rendelkezett, Magyar nagyra becsült házastársává lett. Őt gyermekkel ajándékozta meg, közülük kettő maradt életben Magyar leveleinek tanúsága szerint.

Magyar ezt követően számos felfedező utat tett meg az apósától hozományul kapott háromszáz elefántvadász kíséretében. Első útjára felesége is elkísérte, útközben született első fiát (Sah-Kilembe Gongá) Magyar a törzsi királyság előkelőségének, sőt, vezetőjének szánta. További útjai, amelyeknek számszerűségét a kutatók különféle módon ragadják meg, a négy és a tizenegy között ingadozva, földrajzi tájak, geológiai jelenségek, biológiai környezetek (növények és állatok), a talaj- és meteorológiai adottságokra (pl. vízellátás, esőzések mértéke, továbbá sajátos növénytakarók, váltakozó erdők és mezők stb.) épülő különféle mezőgazdasági kultúrák, illetve az általa meglátogatott népek társadalmi berendezkedésének megfigyelésére adtak alkalmat.

Magyar nem csekély kalandok közepette 1857-ben hazajutott monográfiája 1859-ben jelent meg Hunfalvy János gondozásában magyar nyelven, mi több, napvilágot látott német nyelven is az akadémikus patrónus fordításában. (Hunfalvy korábban hazaküldött három naplókirovatát és néhány levelét már 1857-ben közzé tette.) Magyar teljes írásos hagyatéka így a monográfia mellett hat (továbbiakkal kiegészült) naplókirovat és mintegy 60 levél (közülük több mint 20 rövidke portugál nyelvű és betegségében szomszédjaitól segítséget kérő írásos üzenet a halála utáni árvaszéki tárgyalás anyagából került elő Sebestyén Éva jóvoltából).

Magyar sorsáról élete utolsó éveiről (1857 és 1864 közötti időről) csak nagyon szakadozott ismereteink vannak. Apósát, akit kegyetlensége és saját rokonsága iránti mértelen elfogultsága miatt már vélhetően 1852-ben lemondattak, egyes információk és Magyar szerint megöltek, más információk szerint még 1856-ban is életben volt. Mindenesetre Magyarnek saját biztonsága érdekében menekülnie kellett, így elhagyva feleségét és családját egyik fiával visszatért a tengerpartra, és megmaradt mintegy 60 (rab)szolgájával az akkoriban a nemzetközi kereskedelem által igényelt ún. festőmoha gyűjtésével próbálta fenntartani magát.

Magyar, akit monográfiája alapján és főleg Hunfalvy János és Toldy Ferenc, mi több Arany János szorgalmazására 1858-ban a Magyar Akadémia tagjává választottak, már viszonylag korán hangot adott annak, hogy szeretne hazatérni, és kiadni könyve folytatásául a következő két kötetet. Sajnos azonban sem szabadkai barátai, sem Ferenc József, sem a magyar hivatalos szervek, sem az Akadémia, sem többszöri ígéretei ellenére apja ebben nem támogatta. Így hazatérése folyamatosan megghiúsult.

Végül magára maradván 1864. november kilencedikén halt meg az angolai tengerparton elhelyezkedő Ponto do Cuio-ban nyomorultul, nagy szegénységben, minden valószínűség (magyar orvos és gyógyszerész szakértők véleménye) szerint maláriában. Hagyatékul maradt vagyontája éppen hogy csak kielégítette hitelezőit. Fiát előbb lakatosinasnak adták, de állítólagos nevelhetetlensége folytán visszakerült anyjához. 1876-ban Anton E. Lux osztrák földrajztanár (Kismartonban!) angolai útján során találkozott a vélhetően akkor már huszoneves fiúval. Judit Listowel magyar származású brit szakíró pedig angolai terepmunkája során (a *The Other Livingstone* című könyve 1974-es megjelenése előtti években) találkozott Magyar feltételezett leszármazottaival.

De ami fájdalmas halálát még fájdalmasabbá teszi az az, hogy az Akadémiának a portugál hatóságoknál való többszöri érdeklődése nyomán, sok évvel Magyar halála után, kiderült, a számára utolsó lakóhelyül szolgáló tengerparti faház utóbb leégett. És magyar iratai, az akadémia által számára küldött könyvek, és ami a legszomorúbb, esetleges további kéziratok, illetve az általa többször is jelzett és vélhetően létező két újabb kötete a lángokban semmivé lett.

Összefoglalásul mégis azt kell megállapítanunk, Magyar László kétségkívül a 19. századi magyar művelődéstörténet kiemelkedő alakja. Afrika-utazó, földrajzi felfedező, néprajzi terepmunkás, autodidakta etnológus, a korabeli hagyományos afrikai társadalom éles szemű megfigyelője. Olyan területek és népek felfedezője, ahol még európai nem járt. Livingstone Magyar utazási célpontjai közül csak érintett egyet-kettőt. Serpa Pinto portugál ezredes pedig jó húsz évvel utána járta be a Magyar meglátogatta vidékeket. Így Magyar beszámolóit számos közép-afrikai területről és népről elsőként szolgáltak tudományos híradással.